

חייו של עזריאל אוקמני

רבקה גורפיין
אוקמני; עם שנים
עם רגעים; הוצ'
ספרית פועלים;
1982; 406 עמ'.

מספר אפיקי-עניין נפתחים לפני הקורא בספרה הנדון. וזאת בהיותו משולב לכל אורכו במימד האוטוביוגרפי של מי שהיתה למעלה מחמישים שנה בקרבת-בשר ורוח אל "גיבור" הספר. עד לפטירתו ב-22 בנובמבר 1978.

מ

מעורבותו הרבה של עזריאל אוקמני בתחומים שונים היא במיוחד זו שמאפשרת את נגישת הקורא עם נקודת-העניין הרבות. פעילותו האינטנסיבית במישור הפוליטי-חברתי מובילה אל ההיכרות עם העשייה הציונית, זו של טרם עליה לישראל ועם העשייה התלווית בארץ: התלבטויות של בני-נוער באירופה של אחרי מלחמת העולם הראשונה בחיפוש דרכם בחיים. חפוש הכרוך, בדרך-כלל, בעזיבת בית-ההורים, לעתים תוך הבנה, לעתים בטריקת-דלת, אך תמיד עם כאב רב. לאחר מכן — התחבטויותיה של החברה הקיבוצית בראשיתה (במקרה זה — קברן עין-שמר), לבטים אידיאולוגיים ולבטים כלכליים ויצאתם זה מתוך זה.

בפעילות הציבורית מגיע עזריאל אוקמני לשמש כיועצו של ישראל ברזילי, הציר הראשון של ישראל בפולין, וממלא-מקומו. וכאן — נגיעה בסיווגות הראשונים והמגומגמים של מדינת-ישראל הצעירה (השליחות החלה באוגוסט 1948!) ליצור קשר עם מדינות בעולם. וזאת — בפולין, שהיא עדיין חרוכה מן המלחמה האחרונה ובנייה מנסים לכסות אותה בתחבושות של בנינים.

התחום הספרותי מתבטא גם ב"עסקנותו" של אוקמני. אם כעורך בעתונות היומית ("משמר", "על המשמר") או כעורך-סדרות הוצאת-ספרית פועלים, ידידותו של אוקמני איש הספרות, ופגישותיו עם יוצרים ישראליים ושאנים ישראליים מאירות — מתוך הספר — גם על סופרים ומשוררים אלה (יוכבד בת-מרים, עזרא זוסמן, שלונסקי ועוד) וגם על אחד מפניה של הספרות העברית והתהוותה ביובל השנים האחרון.

יש יופי רב באופן-בנייתו של ספר זה, שהוא הנצחה והוקרה והיכרות עם האיש. יש איזו תפיסה כרונולוגית בהעמדת הפרקים השונים. רוב הפרקים מותחמים בתקופת-זמן מסוימת, לעתים עם נקודות-זמן מדויקות ולעתים בגמישות היסטורית מובנת. עם זאת, כל אחד מהפרקים נוגע ב"נושא" אחר, כפן אחר של האיש העומד במרכז הספר. בפנים שונים אלה מנסה רבקה גורפיין לבנות ככפסיפס את הדמות, לתאר אישיות זו רבת-הגוונים והרבדים.

מיספר לא מועט של פעמים מזכירה הכותבת פרט מסויים בהקשריו השונים, ולפיכך בפרקים שונים של ספרה יש והיא מצטטת משיריו של רן עדי אותן שורות במקומות שונים. בהתאם לנושא-כתובתה. חלקם הקטן של אלה מיותר, לדעתי. יש נודמה כי הכותבת "שכחה", שכבר ציינה עניין זה. אך במרבית המקרים יש באיזכור מחודש זה יופי מיוחד. דומה הדבר בעיני לקרסים, הנשלחים מפרק אחד אל אחר, מתקופת-חיים אחת אל קודמת או מאוחרת לה. הם בבחינת נקודות-מגע מודגשות, המחייבות את הראייה הכוללת של האדם, את תפיסת צדדיו השונים כמשולבים וכיוצאים זה מזה ולא כמונחים זה לצד זה. כאילו אמירה מובלעת: אין אמת בראייה מנקודת-תצפית אחת. יש לסובב את כל 360 המעלות בכדי להגיע, אולי, למה שהוא קרוב (רק קרוב) לאדם עצמו.

מכל פרקי-הספר אהבתי ביותר את הפרק השלושה-עשר (מתוך חמישה-עשר) המכונה: "רן עדי" — שירה בין החתימות. הוא נראה בעיני יותר מן האחרים משום שתי סיבות עיקריות: הראשונה נעוצה בעצם תחום נגיעתו. גם ברוב חלקי-הספר האחרים מצויים איזכורים וקשרים אל שירתו של עזריאל אוקמני (כפי שהופיע בפסיכודונים השונים). אך פרק זה מוקדש לה בלבד. ובעצם אמירה זו טמון פארדוקס מסוים: שהרי משום כך הוא, למעשה, נוגע כמעט בכל פניו של עזריאל אוקמני הוא המשורר רן עדי. משום שהשירה אוצרת בתוכה — ברצון המשורר או בסרובו — רבדים רבים מאישיותו. "שירה בין החתימות" מהווה פגישה עם הרבה (אך פחות מדוי) שירים יפים ועם נקודת-עמק יפה וכואבת (כדרכם של כל הדברים העמוקים), שהיתה במשורר עצמו.

הטעם השני ליחודו של פרק זה אפשר והוא נובע מן הראשון. בפרק זה משמשת הכותבת בעיקר כמנווטת. ברוב הפרקים האחרים מהווה הפונקציה של "הדמות המספרת" כמהלל ומבארת למעלה מהמידה הנחוצה. אפשר שכאן — בתחום השירה — חשה הכותבת, כי תפקיד זה מיותר, כי השירה אינה זקוקה לתוספות רבות. בפתח הספר כותבת המחברת "האם מה שאני עומדת לרשום הוא מיתוס? מיתוס של חיים עם ועל-ידי האיש שהעניק לחיי שנינו נעורים שנתארכו, דומתני, עד ימי הזיקנה ולתוס? אולי זה באמת מיתוס" — (עמ' 9).

אפיון ספר זה כמיתוס ע"י הכותבת עצמה, מבטל מראש כל אפשרות לטעון כנגד סובייקטיביות מופרז או כנגד סלקטיביות חד-צדדית בבחירת-החומר וכדומה. ההתייחסות המיתית מתירה את עומס הסופרלטיבים ואת נקודת-התצפית המנומכת מאד, הנקטה בספר זה.

למרות זאת — קשה היה לי שלא לחוש בצרימות מסוימות. ובשום פנים ואופן אין כונתי לסילוף אמיתות ואף לא להערכה שאינה במקומה, הערכה, שעזריאל אוקמני זכאי לה במלואה. הסתייגותי היא בעיקר מהטון בו נאמרים הדברים, הסתייגות הקיימת כי יותר כתחושה ופחות כמה שאפשר לי לנתח אותו באורח אקדמי. ■

ספי שפר

הפרשיות השונות: כרמלה, חברתה של אלישבע ומכרתו החדשה של אלכסנדר; אשתו ובתו של ליכט, או ליאון ה"מקרי" שמת במרחקים ואמו... בסופו של דבר מתקשרים הקיטועים, אלא שהחוט דק ולעתים מאולץ קמעא: אלישבע והנרייטה נפגשות שוב בכגרותן. אלישבע מתאהבת בליכט, שלאחר זמן מנהל רומאן קלוש גם עם הנרייטה שמתחתנת (מתוך מניעים בלתי ברורים) עם אלכסנדר, חברו הטוב של יאניס, המאוהב בה בעצמו. בעקבות אכזבתה הקשה של אלישבע (עד כדי נסיון התאבדות) מיחסו של ליכט האטום-אגוצנטרי, ולאחר אבדן ילדם המשותף (הבלתי מתפרש), היא נוסעת לאיטליה, ופוגשת באקראי ביאניס הנושא את כאב אהבת חייו להנרייטה שנהרגה בינתיים. בין השניים נוצרת שותפות מגע מסוימת, המובילה את אלישבע, לקראת סוף העלייה, לשמירת ערש מותו בביתו הישן שביוון. ממקום זה היא משגרת כביכול את קטעי עליית חייה הכתובים, כשהם מצולבים בחיי הדמויות האחרות ל"עריכתו" המשקמת של ליכט, המבכה באותה עת את מות אשתו והתאבדות בתו. תשבץ קשה כאמור.

ב. באשר לעיצוב הדמויות, נראה שמכל הנזכרים, רק אלישבע וליכט הגיעו לידי קיום בשר-ודמי ממש. הנרייטה אינה אלא "פרח" מגנוליה יפהפה, חסר אפיונים והתפתחות פנימית; אלכסנדר מתחיל אמנם את קיומו הסיפורי כאדם חי, אולם הופך במהירות לתמציתו המשורטטת של רעיון טרוף-הדעת; ויאניס שאף לו רגעי חיות מסוימים, הנו, בעיקרו-שלידבר, גישומה של הווייה רומנטית-הירואית...

אלא שדווקא חולשות כביכול יסודיות אלה, הבולטות בספר מתחילתו, יש בהן כדי להוביל את הקורא בעל כורחו לקריאה אחרת ולפיתרון אחר של חידת ה"מוות בגשם" — חידת-החלום על ערן המגע האנושי, המתפרש למציאות של אי-מגע, של חללי לביות וניכור שאין כל דרך לעקפם. ובין הגעגוע המודע לעוצמתו, למפגש של הזולת, לבין מציאות הקור והזרות שבחינו, מיטלטלים גיבוריה של רות אלמוג, כשהם מוכים עד מוות תוך נסיונם העקשני-חוזר לגשם אפס קצה של האוטופיה; כאשר גם מותם אינו בבחינת כניעה פאסיבית, אלא התרסה ומרד נגד המצב הקיומי בו יודע האדם, כ-רומנית, את טעם הטוב ואת חוסר יכולתו להגיע אליו: אלישבע (כמו אלישבע גרין ב"את הזר והאויב" ספרה הקודם של המחברת) מחליטה על התאבדות בשל חוסר ה"כדאיות" לחיות ללא קשר משמעותי. בגלל אותה סיבה עצמה, מתאבדת גם בתו של פרופ' ליכט. הנרייטה נוסעת אל מותה בידיעה ברורה, יאניס "מתקדם" לקראת קיצו בהגיון צלול ותוך עשיית חשבון חיים נוקב עם עצמו. ליאון מחסל את חייו ביודעין, תוך מלחמה נואשת על זכותו לאהבה ולמוסיקה (שזהותן ברורה). ילדם של אלישבע ויאניס מת תוך מאבק קיומי יסודי, ואילו אלכסנדר מתרים נגד חיי נישואיו המנוכרים בטרופ, המנתקו מהמציאות באופן מוחלט. "מוות בגשם" עוסק באכסורד חייני, בהם אין "ולא כלום מלבד האהבה עם הציפיות, ההתרגשויות והאורש הקשורים בה", שקיומם בתוך עולם בו "כל אחד מאיתנו הוא מונגדה. תא סגור שמרחף בחלל בבדידות... לפעמים נפגשים, אבל אין זו אלא פגישה מדומה. קירות התאים משיקים. יש חיכוך והחיכוך יוצר איזה חום וזה הכל..." (עמ' 69). מסר מרכזי זה, מבוטא ברומאן מרובה-המשתתפים לכאורה, באמצעות דמותה ומסכת חייה של אשה אחת בלבד, הלא היא אלישבע, שנראית כהמשכה ופיתוחה של אלישבע גרין מ"את הזר והאויב", כאשר כל האחרים אינם נראה אלא מגורות אור המקוננות מאישיותה המורכבת: הנרייטה, תאומתה הנפשית ואיווי היופי המושלם; אלכסנדר המצליח בטרופו לממש את חלומה, ובעוד היא מחפשת כחושיה המציאותיים אחר הפרח האחד, בוראו הוא כמו ידיו בגני הנייר הסיניים הממלאים את עולמו; ויאניס — נציג איי הזהב הרחוקים.

אלישבע זו, בסבל עולמותיה וציפיית אהבתה הבלתי נכנעת, נלחמת על עולמו הרדוד-אגוצנטי של ליכט, ותוצאותיה האבודות מראש של מאבק זה, מעוצבות, בנוסף לביטויין המילולי המפורש, במבנהו הקטוע של הסיפור, שעלילותיו משיקות זו לזו בנקודות מגע מועטות, ומבליטות במקביל לאמירות הישירות את חללי אי-המגע, הריחוק והזרות, כאשר בכל אחד מהקטעים המבודדים בונה רות אלמוג בשפתה הציורית-רגישה את תמצית החלום מול פיתרון הכאב והבדידות: "בארץ ההיא עוד יש איכרים ששבים אל בתיהם עם ערב מן השדות, נושאים מחרשות על שכמם; הגפנים עדיין משרגות את קנונותיהן על קורות-עץ בפתחי מסעדות קטנות; הזיתים עוד מעלים ירוק של אפר; פרחי היסמין הלבנבנים מדיפים ריח מתוק לעת ערב, והאור נשפך על ארץ החלומות ללא הרף ומביא רצי זוהר וכסף במים שאין כחולים מהם." (עמ' 87).

זה לעומת: "הליטה את ראשה בכפות-ידיה המגוודות; לבנות היו ומאומצות. אצבעותיהן ננעצות ברקות. וישבתי וראיתי איך היא מכאיבה לעצמה: שורטת את פניה, וקמתי ונגשתי אליה והנחתי כפי על ראשה, על השער בגון המתכת שנצטנף לפקעת, והוא היה דליל ושמן בעור כף-ידי... ואמרתי לה... גם לי היה ילד, אמרתי לה, ומת..." (עמ' 50), ועוד ועוד, לאורך כל הספר.

ועם כל זה — ציוריות השפה, מורכבות מבנה הנפשי של המספרת, עומק המסר הרגשי, ומשמעותו הפנימית של הארגון הסיפורי; משהו כמו התחמק ממרקמו של התשבץ. אולי בגלל חיתוכי הארועים הדורשים מאמץ בלתי-פוסק של מעקב ופיענוח, אולי משום הדמויות הנראות כבנות דמותה של המספרת, ובכל-זאת נמסרות בעלילות מפרצות; ואולי משום ההתחמקות מלומר את הדברים "עד הסוף", כמו בסיפור הילד, ומאידך — חזרה על מוטיבים אמורים, כמו זה של הגנים הסיניים. "הנה" — כותבת רות אלמוג בעטה של אלישבע — "כל ימי ציפיתי בחרדה לנס שיתרחש. לשעת חסד... שכל הדברים המתים יקומו ויחיו... אני יודעת, הנס כבר התרחש. הלפתי על פני הפלא בלי משים." (עמ' 45) מעט מהרגשה זו חלף גם בי עם הגיעי לסימום של בספר, בצד החוויה האסטטית, האינטלקטואלית והרגשית שגרמה לי קריאתו.

עמלה עינת